

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ LXX

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXX

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџићан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина В. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Предраг Пипер,
др Слободан Реметић, др Андреј Н. Собољев, др Живојин Сијанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2014

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог / главни уредник Предраг Пипер. – Год. [1], књ. 1, св. 1/2 (1913) ; год. [2], књ. 2, св. 1/2 (1921) – књ. 11 (1931) ; књ. 12 (1933) – књ. 17 (1938/1939); књ. 18 св. 1/4 (1949/1950)–. – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913–1938 ; 1949/1950–. – 24 cm

Годишње

ISSN 0350/185x = Јужнословенски филолог

COBIS.SR-ID 615183

Рецензенти радова који се објављују у LXX броју *Јужнословенског филолога*:
др Даринка Гортан Премк, др Рајна Драгићевић, др Софија Милорадовић,
др Нина Мечковска, др Слободан Павловић, др Предраг Пипер,
др Слободан Реметић, др Живојин Станојчић

Секрећар редакције: др Рајна Драгићевић

Израду и штампање финансирало је Министарство за просвету,
науку и технолошки развој Републике Србије.

Издаје:

Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36

Коректура:

Марија Селаковић

Припрема за штампу: Београдска књига (www.beogradskaknjiga.co.rs)

Штампа:

Службени гласник

КА ИЗВОРИМА РЕЧИ.

Тридесет година Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ. Приредила Марта Бјелетић,
Београд: Институт за српски језик САНУ 2013, 260 стр. + XII*

Иако је етимологија стара дисциплина, и мада су се њоме у српској средини повремено бавили неки од водећих лингвиста (Хенрик Барић, Милан Будимир, Иван Поповић и Велимир Михаиловић), континуитета и систематичног рада на етимолошкој обради укупног српског језичког материјала дуго није било ни на видiku.¹ Најзначајнији је изузетни рад истакнутог романисте и балканолога Петра Скока (1881–1956), који се током Другог светског рата одважио на дубинску обраду хрватског и српског лексичког блага. У томе га је прекинула смрт, након чега је његов речник тек петнаест година касније објављен, уз свесрдно залагање Валентина Путанца, који је читаву деценију прерађивао и дорађивао преко 10.000 заосталих страница у рукопису. Скоков четворотомни *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (ERHSJ) капитално је дело до-

* Овај приказ настао је у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернетног портала Појмовник српске културе* (III 47016).

¹ Узрок вероватно лежи у томе што се ова наука не изучава на српским универзитетима, а накнадно специјализовање стручњака траје годинама. Појединачно јесу обрађиване читаве групе позајмљеница из страних језика с којима је српски језик био у контакту, али претежно међу страним истраживачима – грецизми (М. Фасмер 1944, И. Поповић 1953), германизми (Х. Штридер-Темпс 1958, Е. Шневајс 1960), турцизми (А. Шкаљић 1957, А. Кнежевић 1962), румунизми (Д. Гамулеску 1983), мађаризми (Л. Хадровић 1985), у новије време албанизми (В. Станишић 1995).

маће лексикографије, али он садржи и недостатке који су се с временом, како је научна продукција расла (пре свега на пољу дијалектологије и лексикографије), све више увећавали.² То је, затим, недокончан речник, с посебним занимањем за романске етимологије, оријентисан на западну грану заједничког језика, чије су и методологија и концепција данас застареле. Укупно узев, овај речник одсликава стање етимолошке науке до средине педесетих година XX века, пре крупних корака који су учињени у словенској етимологији.

Свестан ових недостатака и огромних потреба српске лингвистике и културе у целини, с одличним увидом у степен научне обрађености водећих светских и словенских језика, академик Павле Ивић (1924–1999), врстан познавалац историје и дијалектологије српског језика, почетком осме деценије прошлог века покренуо је формирање етимолошког језгра у Институту за српски (тада српскохрватски) језик САНУ.³ С тиме је требало да се сложе и Акаде-

² Довољно је само напоменути да П. Скок није имао на располагању најкрупније дело српске лексикографије, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Институт за [српскохрватски] српски језик САНУ, Београд 1959– (РСАНУ), да не идемо даље у набрајању дијалекатских речника, збирки речи и дијалекатских описа који су се појавили од средине XX века.

³ У водећим славистичким центрима до тада се већ увелико радило на различитим етимолошким речницима. Од посебног су значаја дугорочни лексикографски пројекти на којима су ангажовани читави тимови стручњака: *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena 1–2*, Praha 1973–1980, *Этимологический словарь славянских языков. Пра斯拉вянский лексический фонд*, Москва 1974–, *Słownik prasłowiański*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974–, *Български етимологичен речник*, Софија 1971–, *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, Мінск 1978–, *Етимологічний словник української мови*, Київ 1982–, *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, Praha 1989–. Још од Ф. Миклошича, међутим (*Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886), словенску етимологију су својим изузетним делима задужили и други значајни аутори: Н. В. Горјев, *Сравнительный этимологический словарь русского языка*, Тифлис 1892, Е. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1908–1913, А. Г. Преображенский, *Этимологический словарь русского языка I–II*, Москва 1910–1914, А. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, С. Младенов, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, Софија 1941, Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch I–III*, Heidelberg 1950–1958 (М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка, I–IV*, Москва, 1986–1987²), J. Holub – F. Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952, F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego I–V*, Kraków 1952–1982, V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957 (*Etymologický slovník jazyka českého*, 1968²), К. Polański, *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich, 1–6*, Wrocław – Warszawa 1962–1994 (у првој књизи и

мија наука и Републичка заједница науке и Институт, и да се савлада низ формалних препрека.⁴

Од тада је прошло неколико деценија. Практично ни из чега, „само“ из замисли једног далековидог и стрпљивог човека створен је заматак из кога се вишедеценијским улагањем и преданим радом развио читав научноистраживачки тим, зрео и осамостаљен. Пројекту је удахнут живот тако што је запослен један сарадник, 1. априла 1983. године, а сада их је десеторо.⁵ Временом је прикупљена специјалистичка библиотека с десетак хиљада наслова. Формирана је картотека важних извора и етимолошке литературе, картотека речи за етимолошку обраду, и оних које су у литератури већ обрађене. Готово сви сарадници су прошли пут од потпуних почетника, у значајној мери самоуких, уобличаваних у иностраним етимолошким центрима и у интеракцији са старијим колегама са стране, до искусних етимолога који компетентно стоје раме уз раме с другим етимолозима у славистичком свету. На предлог и у организацији овог етимолошког тима из Београда на XII међународном славистичком конгресу у Кракову (1998) одржан је први округли сто о питањима етимолошке лексикографије, што је од тада постало редовно, а формирана је и Комисија за етимологију при Међународном славистичком комитету. На истом конгресу ауторски колектив је потврдио своју спремност успешним представљањем *Огледне свеске* [замишљеног речника], само деценију и по након апсолутног почетка. Овај истраживачки тим с Института за српски језик САНУ данас у пуној мери сарађује с другим етимолошким лексикографским радионицама у Кракову, Љубљани, Москви, Брну и Софији. Уједно је то, без сумње, најефикаснија научна заједница у оквиру

T. Lehr-Splawinski), F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1–5, Ljubljana 1977–2007, H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache I–IV*, Bautzen 1978–1989, W. Boryś – H. Popowska-Tabor-ska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny I–VI*, Warszawa 1994–2010, M. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997 (2003²), A. E. Аникин, *Русский этимологический словарь*, Москва 2007–.

⁴ Занимљиво је да је 9. децембра 1982. године на Институту одржан референдум о заснивању пројекта *Етимолошки речник српскохрватског језика*, о чему се изјашњавала самоуправна заједница Института (од 30 присутних „радних људи“, за пројекат је гласало 19, против је било 9, а 2 листића су остала неважећа).

⁵ У овом тренутку то су следећи сарадници: др Ј. Влајић-Поповић (од 1983), др М. Бјелетић (1990), др С. Петровић (1991), академик А. Лома, руководилац Одсека (1994), др М. Калезић (1999), др М. Вучковић (2000), Ј. Јанковић (2005), Ж. Степановић (2011), А. Тешић (2011), инострани сарадник О. Лигорио (2011).

Института, чији чланови су одбранили шест магистарских и шест докторских радова, објавили једанаест књига⁶ и преко три стотине оригиналних научних радова и приказа у водећим домаћим и иностраним часописима, уз учешће на више славистичких и балканолошких конгреса, као и међународних научних скупова, а један научни симпозијум организовали су и сами 2006. године, у Институту за српски језик САНУ.

* * *

Недавно је у Институту прослављена изузетна годишњица: тридесет година постојања Етимолошког одсека (1983–2013). У сусрет овом јубилеју сарадник Одсека, научни саветник Марта Бјелетић, приредила је зборник одабраних радова који с више аспеката осветљавају делатност Одсека. Књигу ауторски потписују сви старији сарадници који су живо учествовали у стварању и развијању Одсека, на челу с преминулим оснивачем, академиком Павлом Ивићем, који је управљао Одсеком до своје смрти, 19. септембра 1999. године.

Књига садржи шест поглавља. Након *Предговора*, који у кратким цртама описује рад на *Зборнику* (7–8), следе поглавља посвећена историјату Одсека – *О Павлу Ивићу: Како визију спровести у дело*, Ивићева етимолошка жица (9–29) и *О етимолошком пројекту*: „Тај велики посао неизбежно ће трајати деценијама“, Пунолетство, Зрелост и први плодови, Српска етимолошка лексикографија данас (31–57). Затим се доносе теоријски радови посвећени етимолошким

⁶ То су: Етимолошки одсек Института за српски језик САНУ, *Огледна свеска*, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с. књ. 15, Београд 1998, L + 99 стр.; *Етимолошки речник српског језика*, св. 1, А–АШ, Београд 2003, 257 стр.; *Етимолошки речник српског језика*, св. 2, БА–БД, Београд 2006, 289 стр.; *Етимолошки речник српског језика*, св. 3, БЕ–БЈ, Београд 2008, 365 стр. / В. Sikimić, *Етимологија и male folklorne forme*, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, n. s. knj. 11, Beograd 1996, 345 str.; Ј. Влајић-Поповић, *Историјска семантика глагола ударања у српском језику (преко етимологије до модела семасиолошког речника)*, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с. књ. 21, Београд 2002, 424 стр. + табела; А. Лома, *Пракосово. Словенски и индоевројски корени српске ејике*, Посебна издања Балканолошког института, 78, Београд 2002, 353 стр.; М. Бјелетић, *Исковрнути глаголи. Тивови експресивних превербалних форманаја (на српском и хрватском језичком материјалу)*, Монографије Института за српски језик САНУ, 2, Београд 2006, 490 стр.; С. Петровић, *Турцизми у српском иризенском говору*, Монографије Института за српски језик САНУ, 16, Београд 2012, 424 стр.; А. Лома, *Тойонимија Бањске хрисовуље*, Библиотека Ономатолошких прилога, 2, Београд 2013, 386 стр.; Ј. Влајић-Поповић, *Речиће речи (од неба до земље)*, Београд 2013, 250 стр.

речницима који су покренути у оквиру Одсека, сврстани у следећа поглавља – *О „великом“ етимолошком речнику: Из Увода у Огледну свеску*, Методолошки приступ и структура одреднице, *О прасловенској лексици*, *О турцизмима*, *Из Увода у Прву свеску*, Необично слово *а-*, *О семантици*, *О лексици тајних језика*, *Уз Трећу свеску* (59–142), *О „малом“ етимолошком речнику: Једнотомник – између популарног и научног речника*, *Од индоевропског до словенског и назад*, *Ништа без дијалеката* (143–171), *Поглед у будућност* – Београдски етимолошки пројекти и њихов компаративистички значај (173–182). У наставку се дају досад необјављена саопштења која су у разним приликама излагана, сабрана у поглавље *Разно: Дијалекатска лексикографија – покретачка снага етимологије*, *Дугорочан и далекосежан подухват*, *Речник за стручњаке и „сладокусце“*, *Ишчитавање прошлости из језика*, *У вечитој потрази за њра-*, Београдска етимолошка школа, *Дуг Павлу Ивићу* (183–216). Следи још неколико целина: *Лингвистика* (217–227), *Резимеи* (228–238), *Изабрана библиографија сарадника на пројекту* (239–260) и богати ликовни прилози који дочаравају рад и живот у оквиру Одсека (261–272).

С добрим разлогом књига почиње освртом на кључну улогу П. Ивића у настајању Етимолошког одсека у Институту за српски језик САНУ, а ту су и изводи из оригиналних докумената којима се дочаравају сложене околности које су овоме претходиле. Професор Ивић је с изузетном пажњом прионуо на образовање и организовање новог институтског одсека, старајући се о избору сарадника различитог профила (класични филолог, слависта, турколог, романиста, индоевропеиста), о њиховом усавршавању, о њиховим конкретним задацима, „не као професор, *ex cathedra*, већ пре као старији и искуснији колега“.

Мада се у раду на пројекту својевремено кренуло с идејом да се допуни и ревидира Скоков ERHSJ, ауторски колектив је благовремено превазишао ово ограничење. Приступило се потпуно новом лексикографском захвату, зиданом од сопствених темеља на којима треба да почива нова и заокружена грађевина – свеобухватан речник, тезаурус. Да се у томе успело, довољно је само физички сравнити оба ова захвата: Скоков ERHSJ под словом *а-* садржи 380 одредница, а прва свеска *Етимолошког речника српског језика* (ERCSJ) за исто слово броји око 650 одредница.

Све до средине 1998. године, уочи излажења *Огледне свеске*,⁷ у називу пројекта се помињао „српскохрватски језик“, али је његово

⁷ У припремној фази која је представљена у неким радовима, она се звала *Пробном свеском*.

име на седници Одељења за језик и књижевност САНУ оправдано измењено у „српски језик“. Како је у време заснивања пројекта језик схватан као јединствен, у грађу за предвиђени речник од почетка је улазила лексика из штокавских, чакавских и кајкавских извора. Истина, она је претежно прибирана из штокавског дијалекта због његове највеће распрострањености и органске везе с књижевним језиком. С променом назива промењен је и предмет истраживања, тако да је за обраду остала само српска грађа, док је за чакавску и кајкавску остављена могућност да се консултују ради потпуније ареалне, фонетске и семантичке слике појединих лексема.⁸ У потоњем раду на главном задатку пројекта сарадници су, у измењеним околностима, извршили две интервенције: променили су захват ексцерпције (сужење на штокавски корпус) и њену концепцију (прелазак са селективне на потпуну ексцерпцију свих одабраних извора).

Огледна свеска се састоји из програмског *Увода* с исцрпно побројаном литературом и изворима, и самог *Речника* који обухвата 135 одредница. Циљ овога издања био је да се њиме пружи репрезентативан узорак будућег ЕРСЈ (замисао, приступ и формално-техничка страна), да се читаоци убеду у оправданост пројекта и умешност ауторског састава. Зато су биране речи којих нема у Скоковом ЕРНСЈ, или су тамо остале без етимолошког решења, или је Скоково тумачење у међувремену превазиђено. То је разлог због кога *Огледна свеска* претежно осветљава специфичну, а мање општу лексику – дијалектизме, архаизме, историзме и ономастику.

Поред самог одабира речи и етимолошких анализа, од значаја су, такође, особени методолошки приступ и структурно уређење одреднице. Аутори овоме нису приступили с крутих позиција уз пресликавање познатих решења, него су, након вишегодишњег промишљања и међусобног усаглашавања, дошли до креативних решења која су у *Огледној свесци* представљена. У обради се опредељују за умерено „лексемни“ принцип, насупротив непрегледном „гнездовном“, који је примењивао П. Скок.⁹ То значи да се лексеме обрађују засебно, а само у случају формалне и семантичке прозирности обједињују се у „минимална“ етимолошка гнезда (чак и стари деривати могу пот-

⁸ С разлогом је у освртима на *Огледну свеску* примећено да се у наслову не помиње назив језика, али аутори су свесно тако поступили да би се премостио раскорак који је у томе тренутку настао.

⁹ Лексемни приступ у представљању грађе методолошки је захтевнији, за разлику од гнездовног, за који се у данашњој етимолошкој лексикографији сматра да је неподесан.

пасти под носеће речи из којих се изводе, нпр. префигирани глаголи *људийти* и *ољудийти* под прост глагол *људийти*). Ради боље прегледности уводе се реконструисане одреднице (придев **иуг* 'снажан', сачуван у именици *девейоиуг* 'линцура' и именима *Тугомир* и *Тугоград*). Из истог разлога разуђене одреднице се повезују празним, упућивачким одредницама, што омогућује дијагонално читање речника. У етимологизацији се креће од синхронијских, дијалекатских форми, па се спушта на дубље равни, уз прегледање историјских потврда, с компаративним препознавањем одговарајућих облика у другим словенским језицима и дијалектима, да би се, на концу, допрло до реално замисливог етимона на прасловенском нивоу, а у случају позајмленица до непосредног иностраног предлошка. Све је ово нашло одраза у унутрашњој сегментацији одреднице, која је формално састављена из три дела: 1) у првом делу дају се, после заглавља с основним обликом речи, секундарни облици (дијалекатске фонетске варијанте и провидни деривати који не изискују посебна објашњења); 2) у другом делу сажето се саопштава етимолошки суд заједно с паралелама из сродних или ареално блиских језика; 3) трећи део је предвиђен за етимолошку дискусију – детаљније објашњење изнетог схватања с библиографским референцама, питања творбе (нпр. *рукав* < **rǫkavъ* није изведеница суфиксом **-avъ*, него сложенница с основом глагола **ob-u-ti* у другом делу из ранопсл. **rǫko-ovъ*) и семантике, где има потребе за тим (нпр. значење 'крив' придева *луки* поткрепљује се топономастичким потврдама придева *лукав* у истоме значењу); ту се коментаришу и фонетске појединости (нпр. *очага*, *Овчага* < **ob(ь)čaga*, објашњава се дијалекатским развојем *ч* < *вч* < *иџ*); утврђује се ареална распрострањеност појединих лексема на српско-хрватском, јужнословенском (балканском) и општесловенском плану због свести о томе да су словенски језици полидијалекатског порекла.

Мада је *Огледна свеска* у суштини најавила будући лик ЕРСЈ, шири, неселективан захват материјала (по азбучном реду), уз подразумевано усавршавање и прецизирање техничких детаља, условио је и неке ситније измене у Првој свесци ЕРСЈ, док су суштинска решења остала непромењена. Замишљено је да ЕРСЈ обухвати целокупно лексичко благо српског језика, изузев млађих интернационализама и књишких речи. То је и био разлог због кога су се аутори снажније отворили према регионализмима, правилно уочивши да је ово прилика да се, поред етимолошког, фактички изради збирни речник српских дијалеката, какав до сада није постојао. Ономастици

је приступ остао ограничен. Прегледност речника се, упркос укрштању лексемног и гнездовног начела, додатно остварује увођењем полупразних одредница (у *Огледној свесци* су, у том смислу, примењене само празне одреднице), које уз насловну реч доносе и њено значење и извор, а потом и даље упућивање у речнику. То се показало важним за правилно распоређивање неких одредница из нетипичног слова *a-*,¹⁰ које одликује појачана дублетност због фонетске нестабилности иницијалних *x-*, *j-* и *v-*, чешће код алоглотских него код идиоглотских речи. Аутори су у неким случајевима били принуђени да изврше неетимолошку лематизацију (одустајање од сугерисања етимона у наслову), уколико би, на пример, присуство почетног *x-* било семантички небитно,¹¹ а у најраширенијој употреби га не би било (предност се даје најфреквентнијим потврдама, облицима с књижевним статусом, дијалекатским облицима ближим књижевном стандарду). Полупразне одреднице се уводе уколико се дублети не налазе у истој свесци или уколико дата реч није довољно позната или широко заступљена. Од Треће свеске ЕРСЈ, у складу с ранијом отвореношћу за дијалектизме, речник се отвара и за издања историјских извора који нису ексцерпирани за Даничићев *Рјечник из књижевних сѣпарина српских* (I–III) и *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU* (I–XXIII).

Првобитно је било замишљено да годишње излази по једна свеска ЕРСЈ обима око 100 страна. Пракса је показала да је то нереално јер је Прва свеска бројала 257 страна, Друга 289, а Трећа 365, с размаком од по неколико година у њиховом излажењу.¹² Сарадници су уочили да је потребно да се, из практичних разлога, обим појединачних свезака ограничи на приближно 200 страна, али и даље остаје немогуће претпоставити укупан опсег будућег етимолошког тезауруса који је у изради. До сада су обрађене 1853 одреднице (А–Бј) на 911 страна, што значи да ће ЕРСЈ излазити деценијама и да ће се протезати на десетинама хиљада страна.

У међувремену родила се сјајна идеја да се уради кратки етимолошки речник српскога језика (КЕРСЈ), којим би се обухватио његов

¹⁰ У њему је мало словенских речи, а претежу позајмљенице; бројне су експресивне и оноματοпејске речи, етимолошки врло често проблематичне; бројни су још и узвици и граматичке речи.

¹¹ Постоје случајеви када двојност облика јесте семантички релевантна, и то се пресликава и на пуне лексикографске обраде (нпр. *ајдук* 'натега' : *хајдук* 'разбојник').

¹² С истим грешкама у предвиђању својевремено су се суочили и аутори руског и пољског прасловенског речника.

најосновнији лексички фонд. Концепција је уобличена и на овом једнотомнику се ради од 2010. године. Сарадници Одсека су међу собом поделили задатке, тако што су се старији прихватили израде новог речника, а млађи су наставили даљи рад на ЕРСЈ.

Одабир речи извршен је на основу Московљевићевог *Речника савременог српског књижевног језика с језичким савейником*.¹³ Овај извор је оптималног обима (око 50.000 насловних речи), неоптерећен неологизмима који су продрли у савремени српски језик за последњих пола века. Из целине је издвојено око 7.500 речи основног фонда (за једнотомне етимолошке речнике и иначе се препоручује око 8.000 речи). У средишту овога корпуса налази се око 4.000 најфреквентнијих речи за које нема потребе дефинисати значења. Остатак чине општепознате речи с мањом фреквенцијом (*гуњ, ждрал, издашан* итд.), као и речи из различитих регистара и стилова књижевног језика, које могу изискивати одговарајућу значењску дефиницију (*асиик, ђилкош, црноризац* итд.). Прво се обрађује основна лексика, док ће се остатак наћи у другом, проширеном издању КЕРСЈ. Овако рестриктиван однос према одабиру одредница значи да се самостално обрађују искључиво речи из књижевног фонда, док се историзми и дијалектизми уводе у тумачење појединих носећих речи. У базичном фонду се, наравно, налазе и позајмљенице различите старине (давно усвојене, одомаћени калкови, варваријизми, интернационализми и технички термини).

Структура одреднице је графички рашчлањена на четири дела (континуирани текст се дели употребом нарочитих симбола). Први део доноси насловну реч, граматичко одређење, датовање најстаријег помена, биране изведенице и изразе, а на крају и старе српске потврде, ако је то могуће; семантичка дефиниција даје се само по изузетку (свакако за хомониме; у осталим случајевима у складу с проценом аутора). Постоје и празне одреднице које се помињу или тумаче на другоме месту (*куињак* → *куи*; *изојачиџи* → *ојак*; *јесам* → *биџи*; *-весџи*, *-везем* → *возиџи*; *заувар* → *харизма*). У другом делу излаже се порекло речи: за речи прасловенске старине прасловенска реконструкција уз паралеле из свих словенских језика или дијалеката (исто важи и за позније позајмљенице општесловенске распрострањености); за млађе српске изведенице упућује се на почетну (мотивну) реч која се другде, засебно етимологише (нпр. *новац*

¹³ Речник је изашао у Београду 1966. године, али је из политичких разлога готово цео тираж уништен. У раду на КЕРСЈ користи се треће, исправљено издање из 2000. године.

→ *нов*); код позајмљеница се посеже за непосредним страним предлошком, неретко у дијалекатском лику, а када то није могуће, даје се крајњи етимон; код калкова се наводи страна реч која је послужила као образац домаћој речи. У трећем, текстуално слободном делу, дискутују се разноврсна питања, почев од предложене етимологије, преко творбених и семантичких питања, културне историје речи и др. Етимолошка расправа у начелу се дотиче балтских и других индоевропских паралела, по могућству и праиндоевропског предлошка за прасловенизам, а слично је и код позајмљеница. У четвртом делу даје се библиографски преглед коришћених радова.

Изузетан је значај обеју основних замисли које се реализују при Етимолошком одсеку Института за српски језик САНУ: и једнотомног и вишетомног етимолошког речника српског језика. У оба случаја српски језик ће, у различитом опсегу, добити заокружену етимолошку обраду свога лексикона. У првој етапи биће то његов основни део, чиме ће се одговорити на главнину етимолошких питања која у овом часу занимају просвећене Србе. Тиме ће прва генерација тима српских етимолога из „Београдске школе“ трајно задужити српску културу. То ће релаксирати други, вишедеценијски посао који ће се наставити, а у кога ће се временом уливати, а по потреби и модификовати резултати КЕРСЈ. Аутори ЕРСЈ овиме ће добити стабилну тачку ослоња и велику олакшицу у раду. Када буду израђена ова два речника, српски језик ће по степену научног описа „ухватити корак“ с језицима других европских народа с дугом филолошком традицијом. Надамо се да ће завршетак главнине етимолошких послова на српској грађи у удаљеној, али сагледивој будућности пратити завршетак Речника САНУ, Српског дијалектолошког атласа и историјских речника српског књижевног и народног језика.

Док је *Огледна свеска* била намењена стручњацима – србистима, етимолозима и компаративистима (славистима, балканолозима и донекле индоевропеистима), ЕРСЈ још и образованим лаицима, КЕРСЈ је превасходно окренут стручној јавности, а све скупа намењено је и „сладокусцима“. То су читаоци „мало дубље интелектуалне радозналости и отворености који у садржају овога (тј. ових) речника, читаног редом, на прескок или на неки од поменутих профилисаних начина, налазе подстицаје за различита размишљања и даља трагања“.

Пре него што заклопимо *Зборник*, поглед ће се задржати на информативним и интересантним фотографијама, где ћемо се сусрести с оснивачем Етимолошког одсека, академиком Павлом Ивићем,

с насловним странама књига израђених у Одсеку, а затим с насмејаним лицима сарадника Одсека и њихових колега, у часовима научних сусрета и опуштања. Са задњих корица *Зборника* читаоце ће испратити Свети Исидор Севилски (570–636), заштитник етимологије и Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ (минијатура из рукописа његових *Етимологија*, према препису из XII века, данас у Државној библиотеци у Минхену).

*Виктор Д. Савић**
Институт за српски језик САНУ

* viktor.savic@isj.sanu.ac.rs